Boekbespreking

Als de bom valt

Alfred Bakker

De Berlijnse Muur viel in november 1989. Dertig jaar later startte Ruurd Kok een serie artikelen in het Leidsch Dagblad over plekken die herinneren aan de Koude Oorlog in Leiden en omgeving. De aandacht aan die herinneringen is een logisch vervolg op zijn eerdere serie over relicten uit de Tweede Wereldoorlog, zoals een Duitse loopgraaf bij Leimuiden. Er is ook een zekere continuïteit van bijvoorbeeld Duitse bunkers in de Atlantikwall die na 1945 een nieuwe functie kregen.

Ruurd Kok (2021), Als de bom valt; sporen van de Koude Oorlog in Leiden en omgeving. Leiden, Uitgeverij Ginkgo, 134 pagina's, € 15,00.

De artikelen zijn nu gebundeld in boekvorm onder de titel *'Als de bom valt; sporen van de Koude Oorlog in Leiden en omgeving'*. De timing is perfect. Dertig jaar na het einde van de Koude Oorlog in december 1991 zond de NPO een vijfdelige serie uit met thema's die ook in Koks boek voorkomen: bescherming, anticipatie, observatie en noodmaatregelen na een aanval van een (vaak) onbenoemde vijand, maar waarvan iedereen wist dat hij uit het oosten zou komen.

In de verhalen worden interviews, beschrijvingen van locaties en archiefgegevens prettig leesbaar gecombineerd. Voor de archiefbronnen en technische details leunt Kok op derden, zoals Raphaël Smid. Zelf heeft de archeoloog oog voor details in interieurs, zoals inscripties, ingekraste data en een muurschildering van Marilyn Monroe in de luchtwachttoren van Oude Wetering. De pakkende titels van de verhalen maken in één oogopslag de strekking van het verhaal duidelijk.

De objecten variëren van een oude Duitse bunker die een tweede leven krijgt als onderkomen voor de luchtmachtstaf, via een radarstation in een villa en twee luchtwachttorens (Zoeterwoude en Oude Wetering) tot een opstellocatie bij Burgerveen. Veel noodonderkomens passeren de revue: bestuurders konden terecht in een speciale bunker, stadhuiskelder of zelfs reinwaterkelder.

Cartografisch geïnteresseerden kunnen plezier beleven aan de manier waarop de Topografische Dienst het vliegveld Valkenburg op kaarten onzichtbaar maakte.

Er zijn twee protesten opgenomen in de bundel: van vrouwen tegen de komst van Orion-vliegtuigen met nucleaire dieptebommen en van Onkruit tegen een zenderpark in een Duits bunkercomplex.

Last but not least komen enkele balg- of klepstuwen aan de orde, vijf van de in totaal 87 in de boezem van het Hoogheemraadschap Rijnland.

De 28 hoofdstukken à vier pagina's bestrijken het gebied tussen Katwijk, Wassenaar, Alphen en Burgerveen. Dat de meeste verhalen zich in het westelijk deel afspelen, heeft te maken met de nabijheid van de kust en van het bestuurscentrum Den Haag.

Veel objecten zijn nooit gebruikt, hooguit werd er geoefend. De gedachte dringt zich dan ook op: wat een inspanningen in tijd en geld. Heeft de afschrikking gewerkt? Kok geeft daar geen antwoord op. Hij laat wel vredesactivist *Kathinka* aan het woord. Zij is ervan overtuigd dat haar protest tegen de komst van Orions heeft geleid tot het inzicht dat kernwapens weg moesten.

In het laatste deel van de genoemde NPO-serie halen ex-soldaten herinneringen op aan hun militaire dienst bij het IJzeren Gordijn. Gelaten zeiden ze: "We zien wel wat er gaat gebeuren" in het besef dat beide partijen aan weerszijden van de grens over tactische kernwapens beschikten.

Zelf zag ik op een informatiepaneel bij een relict uit de Koude Oorlog in de IJssellinie bij Doesburg: "De bevolking wist van niets, de Russen wisten alles."

Ruurd Kok overhandigt het eerste exemplaar aan Dennis Wolvers (met dank aan Raphaël Smid/Bunkerpictures).

Kok overhandigde het eerste exemplaar van het boek op 17 december 2021 aan *Dennis Wolvers*, de huismeester van de Braassemermeerflats, die zijn kantoor heeft in de voormalige luchtwachttoren aan de Galgekade in Oude Wetering. Met dat gebaar lijkt hij de inzet van Wolvers voor informatie over en herstel van de bijzondere toren te steunen.

De luchtwachttoren aan de Galgekade

De Weteringse luchtwachttoren is inderdaad een apart object, de duurste en minst 'rendabele' toren van de in totaal 276 posten. Het Ministerie van Oorlog probeerde zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande hoge objecten. In Oude Wetering vond men in 1952 een geschikte locatie: het Observatorium van Rijnland, dat zich coöperatief opstelde. De militaire technici vonden de voorgestelde aanpassingen van het Observatorium echter onvoldoende. Op de alternatieve locatie aan de Galgekade stelde men een nieuwe toren voor van prefab betonelementen volgens het zogenaamde raat-systeem. De gemeente Alkemade, wij vermoeden op advies van gemeente-architect Th.N. Deen, wees het ontwerp echter af in 1954. Het nieuwe ontwerp kon in 1956 wel op gemeentelijke goedkeuring rekenen. De dure bakstenen toren was eind 1958 klaar voor gebruik om vijf jaar later als

post opgeheven te worden. De gemeente kocht de toren voor een zacht prijsje van Defensie, richtte er een jeugdhonk in en verkocht hem aan Arie de Boom, de ontwikkelaar van de nabijgelegen flats. Hij stelde de toren in 1973 gratis ter beschikking aan de Vereniging van Eigenaren als verblijf voor de huismeester. Sjaak Koek hield er kantoor vanaf 1991. En nu dus Dennis Wolvers.

De balgstuw in de Oude Wetering

Een tweede herinnering aan de Koude Oorlog in Alkemade is grotendeels onder de waterspiegel van de Oude Wetering te vinden: de balg- of schulpstuw ter hoogte van de Weteringlaan. Het bedieningshuisje op de kade van de Veerstraat geeft een bovengrondse aanwijzing voor de stuw die op de bodem van de Oude Wetering in zijn 'schulp' ligt. Alleen bij periodiek onderhoud blies men de balg op. In het verhaal over de balgstuwen komen ook stuwen in de Zijl, de Heimanswetering en de Ringvaart voor. Ze waren bedoeld om watergangen te compartimenteren, om bij een dijkdoorbraak (bominslag) de schade van ondergelopen polders te beperken.

De balgstuw tijdens onderhoud in 2006.

Het boek bevat een mooie illustratie van onderhoudsmedewerkers die op de opgeblazen balg in de Oude Wetering de bezem ter hand nemen in 2006. De balgstuw is één van de weinige overblijfselen uit de Koude Oorlog die nog nut heeft.